

До спеціалізованої вченої ради
Д 41.086.03 Національного
університету «Одеська
юридична академія»
65009, м. Одеса, Фонтанська
дорога, 23

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Булеци Сібілли Богданівни
на тему: «Цивільні правовідносини, що виникають у сфері здійснення
медичної діяльності: теоретичні та практичні проблеми»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право**

Вивчення поданої на рецензування дисертації дає підстави стверджувати, що авторкою проведено ґрунтовний науково-правовий аналіз теми дослідження, актуальної в теоретичному і практично-прикладному аспекті, а сформульовані рекомендації, пропозиції та висновки становлять наукову новизну і можуть бути предметом обговорення.

Актуальність теми дослідження. Конституцією України визнано людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю і первинною та вихідною передумовою життєдіяльності кожної людини. З-поміж інших прав, передбачених Основним Законом, можна виокремити право людини на медичну допомогу як таке, що гарантує її фізичне існування та є умовою збереження і зміцнення здоров'я українського народу.

Цивільно-правове регулювання відносин, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності в Україні, є необхідним елементом у системі забезпечення охорони здоров'я. Недарма останнім часом широкої популярності в юридичній літературі набувають питання стосовно співвідношення таких понять, як «медична допомога», «медична послуга», «пацієнт», «договір про надання медичних послуг» тощо.

Системний аналіз низки наукових публікацій, які стосуються забезпечення права людини на охорону здоров'я, свідчить про наявність дієвих спроб в усі періоди вітчизняної історії покращити стан охорони здоров'я населення. Використання цієї історичної спадщини, а також врахування європейського досвіду у сфері правового регулювання надання медичної допомоги сприятимуть вдосконаленню системи охорони здоров'я,

Актуальність дослідження зумовлюється наявністю в останні роки не лише у вітчизняній, а і в зарубіжній науці дискусійних, проблемних питань стосовно цивільно-правового регулювання відносин, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності.

З огляду на викладене для сучасної юридичної науки надзвичайно актуальним є дослідження теоретичних та практичних проблем цивільних правовідносин, які виникають у сфері здійснення медичної діяльності. Зокрема, дослідження зазначених проблем є вельми важливим для приведення вітчизняного законодавства у сфері охорони здоров'я у відповідність до європейських стандартів.

Наведені обставини не залишають сумнівів щодо актуальності обраної дисертанткою теми дослідження та науково-практичного значення роботи.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дисертаційного дослідження Булеци С. Б. є науково обґрунтованими, адже в роботі, що рецензується, комплексно опрацьовано достатньо широкий спектр проблем, пов'язаних із теоретичними та прикладними засадами цивільних правовідносин, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності.

Авторкою, на мою думку, правильно та чітко визначено об'єкт, предмет, методи, мету і задачі дослідження. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає, насамперед, у тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням цивільних правовідносин, які виникають у сфері

здійснення медичної діяльності.

Стосовно багатьох проблем авторка висловлює свою позицію, наводить додаткові аргументи на користь вже висловлених в юридичній літературі поглядів учених та практиків, до позицій яких вона схиляється, а також вдається до обґрунтованої критики тих точок зору дослідників, які, на її думку, є спірними.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у: правотворчості – для удосконалення актів законодавства, що регулюють цивільні відносини у сфері здійснення медичної діяльності; науково-дослідній сфері – для подальшої наукової розробки теорії цивільних правовідносин, які виникають у сфері здійснення медичної діяльності; правозастосовній діяльності – для удосконалення практики застосування чинного законодавства у сфері здійснення медичної діяльності; навчально-методичній роботі – при викладанні нормативного курсу «Цивільне право», спеціальних курсів «Особисті немайнові права фізичної особи», «Теоретичні проблеми цивільного права», «Медичне право», підготовці навчальних підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін; правовиховній сфері – для підвищення рівня правової культури населення, формування фахової правосвідомості студентів вищих юридичних навчальних закладів.

Науково-теоретичною базою дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних романистів, цивілістів, представників інших галузей правової науки, які займались вивченням окремих аспектів досліджуваної проблематики.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали практики загальних судів України.

Зміст роботи свідчить, що її авторка у своєму дослідженні спирається на вивчення, творче осмислення і використання значної кількості джерел (їх список складає 631 найменування).

Результати дослідження пройшли належну апробацію, оскільки її

основні положення викладені авторкою у 2 одноособових монографіях «Цивільно-правові відносини у галузі медичної діяльності: проблеми теорії та практики» та «Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правової регламентації: порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні, Угорській, Словацькій та Чеській республіках», у трьох колективних монографіях, 46 наукових статтях, з яких 40 статей опубліковано у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 5 статей – у зарубіжних періодичних виданнях, а також у 47 тезах доповідей на наукових конференціях, засіданнях круглих столів.

Повнота викладення матеріалів дисертаційного дослідження. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, які включають 13 підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

Дисертаційне дослідження є логічно структурованим текстом. Дисертантка розглядає широке коло питань, пов'язаних із висвітленням теоретичних та прикладних проблем цивільних правовідносин, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності.

Основні положення та зміст наукового дослідження. Перший розділ «Загальна характеристика цивільних правовідносин у сфері здійснення медичної діяльності» складається з трьох підрозділів та присвячений дослідженню поняття, ознак, особливостей цивільних правовідносин у сфері здійснення медичної діяльності, їх класифікації, підстав виникнення, зміни та припинення.

Другий розділ «Елементи цивільних правовідносин у сфері здійснення медичної діяльності» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню структури цивільних правовідносин у сфері здійснення медичної діяльності.

Третій розділ «Регулятивні цивільні правовідносини у сфері здійснення медичної діяльності» складається з трьох підрозділів і присвячений розгляду особливостей договору надання медичної послуги (допомоги).

Четвертий розділ «Охоронні цивільні правовідносини у сфері

здійснення медичної діяльності» складається з чотирьох підрозділів і присвячений дослідженню охоронних правовідносин у сфері здійснення медичної діяльності.

Слід відзначити, що авторкою обрано доволі ефективний та плідний за своїми результатами для дослідження відповідної проблематики методологічний підхід задля вирішення теоретичних проблем цивільно-правових відносин у сфері здійснення медичної діяльності.

Правильним, на нашу думку, є розгляд ознак цивільно-правових відносин з надання медичної допомоги та особливостей медичних правовідносин.

На основі здійсненого аналізу зроблено висновок, що медичні правовідносини – це суспільні відносини у сфері здійснення медичної діяльності, а саме в медицині, які врегульовані нормами цивільного права, адміністративного тощо, тобто нормами різних галузей права, що може свідчити про певну комплексність законодавства у цій сфері (с. 39).

Дисертанткою дано характеристику суб'єктам цивільних правовідносин у сфері здійснення медичної діяльності. Зроблено висновок, що при здійсненні медичної діяльності обов'язковим суб'єктом медичних правовідносин є юридична особа будь-якої форми власності (державної, комунальної, приватної) або медичний працівник приватної практики. У відносинах, пов'язаних з таким видом медичної діяльності, як медична допомога, спеціальними суб'єктами є замовник медичної допомоги (послуги) і пацієнт. Замовником є фізична особа (громадянин України, іноземний громадянин і особа без громадянства), яка замовляє допомогу (послугу) особисто для себе або для третьої особи (дитини); а також юридичні особи всіх форм власності, Держава Україна, органи місцевого самоврядування, які замовляють послугу для третьої особи, і в рамках договору визначають вигляд, характер, якість, терміни і обсяг дій, які повинні бути здійснені медичним закладом охорони здоров'я (медичним працівником приватної практики) відносно пацієнта (с. 121).

Авторкою проаналізовано поняття цивільного інтересу. Зазначено, що наявність інтересу свідчить про виникнення зобов'язання між лікарем та пацієнтом. Дисертантка аргументовано довела, що цивільний інтерес може проявлятися в наступному: 1) вільне волевиявлення та рівність сторін; 2) гарантований судовий захист або захист іншими юрисдикційними органами; 3) наявність немайнового інтересу (бажання бути повністю здоровим) при наданні медичної допомоги є головним; 4) наявність майнового інтересу (бажання придбати найкращі ліки) є випадковим, тобто додатковим; 5) суб'єктивне право пацієнта пов'язано з об'єктивним обов'язком лікаря; 6) інтерес у сфері надання медичної допомоги має приватноправовий характер; 7) інтерес є фактом виникнення зобов'язання між сторонами (с. 132-133).

Дисертантка здійснила комплексний аналіз абсолютних прав пацієнта та абсолютних прав лікаря, а також обов'язків пацієнта та медичного закладу (лікаря) (підрозділ 2.2).

Враховуючи специфіку об'єкта правовідносин, дисертанткою аргументовано доцільність умовного поділу інформації, що надається пацієнту, на такі групи: інформація про виконавця послуги; інформація про саму; інформація для пацієнта; інформація про ймовірний результат надаваної послуги; інформація про організаційно-правову форму організації; інформація про номер ліцензії, термін її дії і орган, що видав цю ліцензію (с. 175).

Цікавими є висновки авторки про те, що для запобігання змішуванню понять «медична допомога» та «медична послуга» необхідно включити ці два поняття в термін «медиколатрія».

Авторкою також досліджується місце та роль договору медиколатрії серед договірних конструкцій, спрямованих на надання медичних послуг. Зокрема, зазначено, що даний договір є за своєю природою змішаним та до відносин за договором медиколатрії застосовуються у відповідних частинах правила про договори, елементи яких містяться в договорі медиколатрії,

якщо інше не впливає з домовленості сторін або суті змішаного договору.

В роботі розглянуто порядок укладення, форма та зміст договору надання медичної послуги (допомоги). Дисертанткою запропоновано умову про якість віднести до істотних умов договору надання медичної послуги. На думку авторки, якісною слід визнати таку медичну допомогу, яку професійно надає на належному рівні конкретний медичний заклад відповідно до його профілю і спеціалізації персоналу, і за яку він несе відповідальність (с. 232).

Дисертанткою ґрунтовно проаналізовано специфіку захисту прав пацієнта та лікаря. Зокрема, розкрито ознаки відповідальності лікаря в галузі здійснення медичної діяльності та зловживання правом лікарем чи пацієнтом, а також ознаки права на самозахист (підрозділ 4.1).

Дисертанткою розглянуто особливості відшкодування моральної шкоди, завданої при здійсненні медичної діяльності. Зокрема, в роботі обґрунтовується, що до моральної шкоди, завданої при наданні медичної послуги, зокрема до фізичних страждань, слід віднести: біль від неправильно проведених або протипоказаних лікарських маніпуляцій (лікування) або їхніх наслідків; біль, що міг бути полегшений доступними способами і засобами, але не був полегшений; біль, що виник або, що триває внаслідок ненадання (несвоєчасного надання) медичної допомоги; почуття голоду, спраги, холоду тощо (с. 333).

Окрім того, акцентовано увагу, що з юридичної точки зору лікарську помилку необхідно кваліфікувати як дії лікаря у випадках необхідності її надання, при яких повністю відсутній умисел або необережність, тобто добросовісна омана лікаря, яке визначається рядом несприятливих факторів, таких як недосконалість медичних знань і методів обстеження, індивідуальні особливості протікання хвороби в деяких хворих, недостатність знань і досвіду у лікаря або інших об'єктивних причин, які застосовуються до конкретних ситуацій (с. 361).

Проте загальна позитивна оцінка роботи не виключає наявності зауважень до її змісту, оскільки вирішення певного кола питань в дисертації

не виключає спірних положень, а деякі пропозиції є недостатньо обґрунтованими чи аргументованими, що свідчить про необхідність вступити в дискусію з авторкою роботи з тим, щоб почути додаткову аргументацію на користь тих чи інших позицій. Найбільш суттєвими з таких зауважень, вважаю, такі:

1. Робота дисертантки присвячена питанням цивільних правовідносин, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності, водночас усюди по тексту авторка вживає різні словосполучення, зокрема: «цивільні правовідносини у сфері здійснення медичної діяльності при наданні медичної допомоги», «медичні правовідносини», «правовідносини між лікарем та пацієнтом» тощо. Вочевидь, попри близькість цих правових конструкцій, говорити про їх тотожність навряд чи слід. Тому хотілося б, щоб авторка все ж таки більш чітко розмежувала зазначені правові категорії.

2. Доволі сумнівним є обстоювана авторкою позиція щодо визначення як однієї із ознак цивільних правовідносин у сфері здійснення медичної діяльності – вільний вибір пацієнтом лікаря та методів лікування. Насамперед, це пов'язано із тим, що вказаний вільний вибір є радше суб'єктивним правом, а не ознакою. Ну і крім того, у найбільш загальному розумінні зазначена ознака вписується у принцип вільного розсуду, який, знову ж таки, більше притаманний не правовідносинам, а здійсненню суб'єктивних цивільних прав, які їх складають їх зміст.

3. Доволі дивною є пропозиція авторки визнати виконавцем медичної послуги підприємство, установу та організацію, а також приватного підприємця. Вочевидь такий підхід не повністю відповідає позиції цивільного законодавства, який доволі обмежено використовує такий вид юридичних осіб, як підприємство (крім державних, дочірніх та деяких інших). В той же час, більш зваженим терміном є «юридична особа». Аналогічно і щодо терміну «приватний підприємець», який замінено на поняття «фізична особа – підприємець».

4. Не зовсім зрозумілою є позиція авторки щодо ознак зловживання.

Так, однією із таких ознак авторка вважає «наявність у лікаря чи пацієнта власне суб'єктивного права. Будь-які дії, що вчиняються без права взагалі, є звичайним правопорушенням, а не зловживанням». Водночас, відповідно до статті 13 ЦК України та домінуючої більшості результатів наукових досліджень за зловживанням встановлено правова природа правопорушення. Тому хотілося б більш чітко розуміти позицію авторки з цього питання.

5. Слід було б узгодити позицію авторки і щодо наявності вини, як підстави відшкодування шкоди у деліктних зобов'язаннях. Так в одному розділі авторка виводить окрему діяльність як різновид джерела підвищеної небезпеки, що відповідно до законодавства передбачає відповідальність незалежно від вини, а в іншому – говорить про вину як обов'язкову умову відповідальності за лікарську помилку.

6. У роботі присутні такі її частини, які за своїм змістом відносяться до галузі знань «Право», але не включаються до спеціальності 12.00.03. На нашу думку, це питання щодо створення Медичного кодексу України, створення спеціальної інституції з питань медичної етики тощо. Натомість, як видається, взамін авторці слід було б більше уваги приділити питанням розширення договірного аспекту реалізації прав в досліджуваній сфері, встановлення методики нарахування моральної шкоди тощо.

Висловлюючи наведені зауваження, слід зазначити, що вони не є суттєвими і в більшості випадків носять дискусійний характер, або ж торкаються тих питань, які були не в повній мірі обґрунтованими чи аргументованими, та викликані тим, що дисертаційне дослідження за обсягом має свої обмеження, встановлені вимогами Міністерства освіти і науки України. Критичні ж зауваження не стосуються концептуальних положень дисертаційного дослідження. І хоча вони слугують приводом для дискусії в ході публічного захисту дисертаційного дослідження, проте не впливають на раніше висловлену загальну позитивну оцінку роботи.

Загальний висновок по дисертації. Дисертація, представлена Булецою Сібіллою Богданівною, є самостійним завершеним науковим дослідженням, в

якому отримані нові, самостійні, науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення конкретної для науки цивільного права задачі, а саме вирішення теоретичних та практичних проблем цивільних правовідносин, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності.

Викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України є теоретично обґрунтованими та аргументованими.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином були відображені у наукових статтях, що були підготовлені та опубліковані авторкою дисертації, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікації основних положень дисертацій на здобуття наукових ступенів у професійних виданнях.

Зміст автореферату повною мірою відображає структуру, хід дослідження, основні положення і висновки підготовленої авторкою дисертації. Автореферат не містить положень, які не увійшли до основного змісту дисертації. Потрібно також відмітити, що автореферат і дисертація оформлені відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України.

Авторкою опрацьовано значну кількість вітчизняної та іноземної фахової літератури за темою дисертації. Існуючі в юридичній літературі теоретичні положення, що стосуються теми дисертації, були дисертанткою належним чином критично проаналізовані та на цій основі зроблені пропозиції з удосконалення чинного законодавства.

Таким чином, за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів, а також за змістом, кількістю, обсягом публікацій і повнотою опублікованих дисертанткою матеріалів робота *Булеци Сібілли Богданівни «Цивільні правовідносини, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності: теоретичні та практичні проблеми»* відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567.

На підставі викладеного, вважаю, що представлене дисертаційне дослідження є завершеною науковою працею, науково-обґрунтовані результати дослідження у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
проректор з наукової роботи
Національної академії
прокуратури України

Р. О. Стефанчук

Підпис Р.О. Стефанчука засвідчую.
Начальник відділу
документального забезпечення

О. Біднова